

УДК 376-056.45

DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-2-153-159

Белозьорова Н. О.

кандидат пед. наук, доцент,

доцент кафедри початкової і професійної освіти

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

natalia.agarkova@hnpu.edu.ua

orcid.org/0000-0002-9885-4092

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

Оглядова стаття присвячена проблемі роботи з обдарованими учнями початкових класів та особливостям підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи з такою категорією учнів. Проаналізовано філософські, історичні, психологічні та педагогічні джерела, що стосуються проблеми дослідження. Показано, що сучасна школа спрямована на середній рівень навчання учнів, й часто не повній мірі враховує потреби тих учнів, які відрізняються своїми навчальними досягненнями від цього середнього рівня як у сторону менших, так і у сторону більших навчальних здібностей. Показано, що особлива увага повинна приділятися підготовці майбутніх вчителів початкової школи, здатних ефективно виявляти та розвивати обдарованість ще з початкової школи. Під час дослідження використано різні методи, а саме теоретичні (аналіз наукової літератури з теми дослідження), емпіричні (спостереження, аналіз педагогічного досвіду). В статті розкрито особливості підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями. Висвітлено, що проблема обдарованості є складною та не достатньо вивченою, тому в наукових дослідженнях на сьогодні існує багато різних точок зору на її сутність, що відображається у різних визначеннях цього явища. Акцентовано увагу на тому, що науковцями феномен обдарованості визначено як наявність потенційно високих здібностей у людини. У результаті дослідження наведено основні ідеї концепції, а саме – створення творчого освітнього середовища, яке сприятиме новаторському підходу до навчання. Наголошено на вдосконаленні змісту навчального процесу, зокрема застосування сучасних підходів (особистісно-орієнтованого, компетентнісного, науково-дослідного та диференційованого підходів) до підготовки майбутнього вчителя початкової школи. З'ясовано, що робота з обдарованими учнями є складним і постійним процесом, яка вимагає від вчителя постійного особистісного розвитку, глибоких знань та тісної співпраці з батьками та психологами. Підкреслено важливість спрямування учнів на творче осмислення отриманих знань, здатність до самостійного та критичного мислення, створення стимулюючого освітнього середовища.

Ключові слова: підготовка; вчитель; початкова школа; обдарованість; молодші школярі; заклад вищої освіти.

Постановка проблеми, її актуальність. Феномен дитячої обдарованості завжди привертав увагу, що не дивно, адже саме обдаровані учні мають чималий потенціал зробити найбільший внесок у вдосконалення та формування майбутнього суспільства нашої країни. Ефективність діяльності учителя початкових класів у роботі з обдарованими учнями прямо залежить від його професійної підготовки. Згідно з Концепцією розвитку педагогічної освіти та Концепцією Нової української школи необхідно, щоб майбутні вчителі мали здатність до творчої професійної діяльності та професійного самовдосконалення. У професійному стандарті за професіями

«Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2020) зазначено необхідні професійні компетентності, включаючи уміння враховувати індивідуальні потреби учнів, зокрема обдарованих дітей, при організації освітнього процесу. Важливість даного наукового дослідження підкреслюється суперечністю між соціальною потребою у виявленні та підтримці обдарованих молодших школярів та недостатнім рівнем підготовки майбутніх вчителів для успішної роботи з ними.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Феномен обдарованості викликає великий інтерес у сфері психолого-педагогічних досліджень, оскільки розуміння природи цього явища є необхідним для розробки системи підтримки, розвитку та освіти обдарованих учнів. Історичний аспект розвитку обдарованості досліджено А. Балациною, І. Волощуком, О. Мазяр та іншими. Теоретичні питання, структуру та види обдарованості розглянуто такими науковцями, як Дж. Гілфорд, Н. Лейтіс, В. Моляко, Дж. Рензуллі, Е. Торранс та інші. Зокрема, Н. Лейтіс дослідив саме індивідуальний підхід до розвитку обдарованості. І. Аверінаї, Г. Айзенк, Ю. Бабанський, О. Бевз та Н. Садовська зробили значний внесок в кількісне оцінювання обдарованості учнів, а також обґрунтували зміст і особливості її розвитку у дітей. Адаптацією зарубіжного досвіду для українських науковців займалися І. Бабенко, Н. Гузій, О. Діденко, О. Матюшкін, Д. Фримен, а також W. Limont, D. Jastrzębska та інші. Так, Е. Торранс в своїх дослідженнях відмічав недостатній рівень підготовки вчителів, а саме недостатній рівень навченості вчителів взаємодії з обдарованими дітьми, їх розвитку, та негативні наслідки непрофесійного підходу до учнів з нестандартним мисленням та поведінкою. Аналіз наукових джерел свідчить, що суттєві аспекти підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями потребують подальшого вивчення. Зокрема, необхідно більш детально розглянути особливості підготовки майбутніх вчителів. Це дозволить підвищити ефективність навчального процесу та забезпечити оптимальні умови для розвитку потенціалу кожної дитини, що й обумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати особливості підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обдарованість як явище цікавить багатьох науковців різних напрямленостей, зокрема філософії, психології, медицини, педагогіки та інших. Природа обдарованості та її прояв є предметом суперечок серед різних дослідників. Так, на філософському, загальнонауковому та конкретно-науковому рівні проблему обдарованості розглядає О. Антонова [2, с. 9-10]. З філософської точки зору обдарованість вивчає Г. Заїченко [1, с. 220], підкреслюючи природні здібності кожної особистості за умов їх розвитку у спеціальному середовищі. Незважаючи на різноманітність поглядів дослідників на даний феномен, більшість науковців зосереджують свою увагу на продуктивному розвитку якостей особистості [1, с. 28], що й характеризують її прояви, зокрема задатки, здібності, схильності, геніальність та талант. Найбільш загальними показниками оцінки та відбору обдарованих молодших школярів на Україні, що передують ґрунтовній спеціальній діагностиці (Всеукраїнський конкурс-рейтинг закладів загальної середньої освіти по роботі з обдарованими дітьми «Школа – джерело талантів»), є: а) наявність високих досягнень у певному виді діяльності (навчання, наукова, творча, художня або соціальна діяльність): це перемоги, відзнаки у конкурсах, виставках, олімпіадах, змаганнях; б) високий рівень мотивації, спрямованості до оволодіння знаннями, творчої діяльності; в) наявність лідерських якостей, визнання авторитету оточуючими. Обдаровані діти відрізняються один від одного і ступенем обдарованості, сферами інтересів, отже, програми для них мають бути індивідуалізовані. Прагнення до досконалості, схильність до самостійності цих дітей визначають вимоги до психологічної атмосфери на заняттях та методів навчання. У той же час саме діти з

високим інтелектом найбільше потребують свого вчителя [2, с. 203]. Отже, психолого-педагогічний аспект обдарованості є одним з основних у вивченні даного поняття. На основі аналізу визначень поняття «обдарованість» сучасних дослідників [3, с. 60; 1; 2] можна зробити висновок, що особливістю сучасного розуміння феномену обдарованості є те, що вона розглядається не як статична, а як динамічна характеристика особистості, тобто існує в динаміці та розвитку. Тож обдаровані учні потребують індивідуалізованого підходу з боку вчителя. Вчителі, які працюють із такими дітьми, мають проходити спеціальну підготовку. Проте, невідповідно вчителі часто не можуть виявити обдарованих дітей, не знають їх особливостей, байдужі до їхніх проблем. Тому головною умовою ефективності роботи з обдарованими дітьми є спеціальна підготовка вчителя.

Підготовка вчителів до роботи з обдарованими учнями є важливим аспектом сучасної педагогічної освіти. Обдаровані діти мають особливі потреби, які вимагають спеціальних підходів та методик навчання. Майбутні вчителі початкової школи повинні бути готові не лише виявляти та підтримувати обдарованість, але й забезпечувати відповідні умови для розвитку талантів кожної дитини. На сьогодні інтелектуальний творчий потенціал обдарованих учнів та здобувачів освіти використовується неефективно, оскільки не створено сприятливих умов для реалізації їх здібностей. Інтеграція ж України до загальноєвропейського простору потребує розробки нових напрямів роботи з обдарованими здобувачами освіти. Вважаємо, що підготовка майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями повинна розглядатися як складова загально-педагогічної підготовки. У процесі такої підготовки майбутніх вчителів слід забезпечити формування як відповідних умінь, так і якостей особистості, необхідних для роботи з обдарованими дітьми. Наприклад, під час педагогічної практики взаємодія майбутнього вчителя з обдарованими учнями, по суті, для майбутнього вчителя є своєрідним «іспитом» у професійному, особистісному та навіть у моральному відношеннях, яка дає можливість пережити просування на шляху професійного та особистісного зростання.

Тому підготовка майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями вимагає обов'язкового врахування наступних особливостей: по-перше, навчання майбутніх вчителів початкової ланки методикам виявлення обдарованих учнів. Це включає: знання ознак обдарованості, які можуть виявлятися у високій когнітивній активності, творчих здібностях, швидкому засвоєнні нових знань та навичок; використанні діагностичних інструментів і тестів для оцінки рівня інтелектуального та творчого розвитку учнів; спостереження за поведінкою та успіхами молодших школярів в освітньому процесі. По-друге, це вміння майбутніми фахівцями розробити та реалізувати індивідуальну освітню програму для обдарованих учнів. Це передбачає: вміння створювати адаптовані навчальні плани, які враховують індивідуальні потреби та здібності певного учня; вміння використовувати методи індивідуалізованого та диференційованого навчання, які дозволяють учням працювати за своїм власним темпом і рівнем складності; вміння впроваджувати проектні та дослідницькі завдання, що стимулюють розвиток критичного мислення та творчих здібностей. По-третє, це вміння надати психологічну підтримку обдарованим учням. Обдаровані діти часто стикаються з емоційними та соціальними проблемами, такими як перфекціонізм, тривожність або складності у взаємодії з однолітками. Майбутні вчителі повинні бути підготовлені надавати їм необхідну психологічну підтримку, яка включає: набуття знань про емоційні та соціальні потреби обдарованих дітей; вміння створювати позитивне та підтримуюче освітнє середовище; співпраця з психологами та іншими спеціалістами для надання комплексної підтримки учням. По-четверте, повинен обов'язково відбуватись професійний розвиток майбутніх вчителів. Адже підготовка вчителів до роботи з обдарованими учнями не закінчується з отриманням диплома. Необхідно постійно підвищувати свою кваліфікацію через: участь у семінарах, тренінгах та курсах підвищення кваліфікації, присвячених роботі з обдарованими дітьми.

Обмін досвідом з колегами та участь у професійних спільнотах. Ознайомлення з новими дослідженнями та методиками у галузі освіти обдарованих дітей.

У процесі навчання у ЗВО важливу роль відіграє практична діяльність майбутніх вчителів початкової школи, поєднана з їхньою науково-дослідною діяльністю в галузі роботи з обдарованими учнями, зокрема вивчення та складання методик роботи з ними. Вони включають складання гнучкого індивідуального навчального плану для учня з урахуванням його здібностей та можливостей, створення умов для самостійної пізнавальної та творчої діяльності, володіння новими методами та технологіями роботи з обдарованими молодшими школярами. Реалізація виділеного принципу передбачає використання існуючих та / або підготовки відповідних експериментальних майданчиків (ліцеїв, гімназій тощо), на базі яких може проводитися практика майбутніх фахівців по роботі з обдарованими молодшими школярами, що поєднується з послідовним або одночасним слуханням теоретичних курсів; вивченням, узагальненням та поширенням досвіду вчителів, які досягли успіхів у роботі з обдарованими дітьми.

Отже, професійна підготовка майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями, повинна бути реалізована з урахуванням специфіки певного ЗВО, передусім спрямована на формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів, що спирається такі положення: 1) необхідність міждисциплінарного теоретичного обґрунтування феномену обдарованості, його унікальних характеристик; 2) зміст навчальних програм сучасної професійної підготовки майбутнього вчителя включає знання про теорію обдарованості від інформаційно-понятійного рівня до творчого у контексті вивчення психолого-педагогічного блоку дисциплін, ДВВ, різних сучасних лекцій, проєктуючих семінарів, науково-дослідних проєктів тощо.

У процесі навчання основна роль повинна приділятися практичній діяльності майбутніх учителів, поєднаною з їх науково-дослідною роботою, у даному випадку в галузі педагогіки та психології обдарованих дітей, вивчення та складання методик роботи з ними. Вчитель, який працює з обдарованими учнями, повинен вміти використовувати у практичній діяльності методи, прийоми, технології діагностики, навчання та виховання цієї категорії молодших школярів. Це передбачає вміння складати гнучкий індивідуальний навчальний план для учня з урахуванням його здібностей та можливостей, створювати тимчасові та просторові умови для самостійної творчої діяльності, транслювати передовий педагогічний досвід роботи з обдарованими учнями. Результатом проведеної зі здобувачами освіти такої роботи є формування знань у галузі педагогіки обдарованості та психології, умінь застосовувати у практичній діяльності методи, форми, технології діагностики, навчання, розвитку та виховання обдарованих молодших школярів, а також здібність до творчості, самоосвіти і новаторства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями є багатограним і комплексним процесом. Вона включає навчання майбутніх вчителів початкової школи методикам виявлення обдарованості, розробку індивідуальних освітніх програм, надання психологічної підтримки учням та постійний професійний розвиток. Зокрема, на сьогодні спостерігається підвищений інтерес до питання обдарованості, проблем виявлення, навчання та розвитку обдарованих учнів, зокрема початкової школи, й, відповідно, до проблем підготовки майбутніх вчителів для роботи з ними. Лише системний підхід до підготовки педагогів дозволить забезпечити якісну освіту для обдарованих учнів і сприятиме максимальному розкриттю їхнього потенціалу

Серед особливостей підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями ми виділяємо спрямовані на формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів, положення: 1) необхідність міждисциплінарного теоретичного обґрунтування феномену обдарованості, його унікальних характеристик; 2) зміст навчальних програм сучасної професійної підготовки майбутнього вчителя включає знання про теорію обдарованості від

інформаційно-понятійного рівня до творчого у контексті вивчення психолого-педагогічного блоку дисциплін, дисциплін вільного вибору, різних сучасних лекцій, проєктуючих семінарів, науково-дослідних проєктів тощо. Вважаємо, що робота майбутнього вчителя початкових класів з обдарованими учнями – це складний процес, який ніколи не припиняється. Він вимагає від майбутніх вчителів початкової школи особистісного зростання, міцних, постійно оновлюваних знань у галузі роботи з обдарованими учнями, їх навчання та виховання, тобто постійного зростання майстерності та педагогічної гнучкості.

Література

1. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2007. 472 с.
2. Антонова О. Є., Клименюк Ю. М. Підготовка майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкової школи. Житомир: Жит. держ. ун-т., 2011. 263 с.
3. Бондар Ю., Коваль Т. Підготовка майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів. *Інновації в дошкільній і початковій освіті*. № 1, 2024. С. 59-68.
4. Всеукраїнський конкурс-рейтинг закладів загальної середньої освіти по роботі з обдарованими дітьми «Школа – джерело талантів» / Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2024. URL: <https://iod.gov.ua/ua/konkursi/shkola--dzhherelo-talantiv/pro-konkurs> (дата звернення: 10.02.2025)
5. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23 груд. 2020 р. № 2736-20 «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 14.02.2025)
6. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23 груд. 2020 р. № 2736-20 «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 02.03.2025)
7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 лип. 2018 р. № 776 «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 07.03.2025)

References

1. Antonova, O. Ye. (2007). *Teoretychni ta metodychni zasady navchannia pedahohichno obdarovanykh studentiv* [Theoretical and methodical fundamentals of teaching pedagogically gifted students: A monograph]. Zhytomyr, Ukraine: Vyd-vo ZhDU. (472 p.).
2. Antonova, O. Ye., & Klymeniuk, Yu. M. (2011). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia do rozvytku intelektualnoi obdarovanosti uchniv pochatkovoї shkoly* [Preparation of future teachers for developing intellectual giftedness of primary school students]. Zhytomyr, Ukraine: Zhyt. derzh. un-t. (263 p.).
3. Bondar, Yu., & Koval, T. (2024). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia do rozvytku intelektualnoi obdarovanosti molodshykh shkoliariv* [Preparation of future teachers for developing intellectual giftedness of younger students]. *Innovatsii v doshkilnii i pochatkovii osviti* [Innovations in Preschool and Primary Education], (1), 59-68.
4. Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. (2024). *Vseukrainskyi konkurs-reitynh zakladiv zahalnoi serednoi osvity po roboti z obdarovanymy ditmy «Shkola – dzhherelo talantiv»* [All-Ukrainian competition-rating of general secondary education institutions for working with gifted children «School – a source of talents»]. Retrieved February 10, 2025, from <https://iod.gov.ua/ua/konkursi/shkola-dzhherelo-talantiv/pro-konkurs>

5. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (2020, December 23). Nakaz № 2736-20 «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoï osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)»» [Order № 2736-20 «On the approval of the professional standard for the professions «Primary school teacher of a general secondary education institution», «Teacher of a general secondary education institution», «Primary education teacher (with a junior specialist diploma)»»]. Retrieved February 14, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

6. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (2020, December 23). Nakaz № 2736-20 «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoï osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)»» [Order № 2736-20 «On the approval of the professional standard for the professions «Primary school teacher of a general secondary education institution», «Teacher of a general secondary education institution», «Primary education teacher (with a junior specialist diploma)»»]. Retrieved March 2, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

7. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2018, July 16). Nakaz № 776 «Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity» [Order № 776 «On the approval of the Concept of pedagogical education development»]. Retrieved March 7, 2025, from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

Belozorova N.

candidate of pedagogical sciences, docent,
docent of the department theory and methods
of vocational education H. S. Skovoroda
Kharkiv National Pedagogical University
natalia.agarkova@hnpu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-9885-4092

FEATURES OF TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO WORK WITH GIFTED STUDENTS

The review article is devoted to the problem of working with gifted primary school students and the specifics of training future primary school teachers to work with this category of students. Philosophical, historical, psychological and pedagogical sources related to the research problem are analyzed. It is shown that the modern school is aimed at the average level of students' education, and often does not fully take into account the needs of those students who differ in their educational achievements from this average level, both in the direction of lower and in the direction of greater educational abilities. It is shown that special attention should be paid to the training of future primary school teachers who are able to effectively identify and develop giftedness from primary school. During the research, various methods were used, namely theoretical (analysis of scientific literature on the research topic), empirical (observation, analysis of pedagogical experience). The article reveals the peculiarities of training future primary school teachers to work with gifted students. It is highlighted that the problem of giftedness is complex and not sufficiently studied, therefore, in scientific research today there are many different points of view on its essence, which is reflected in different definitions of this phenomenon. Attention is focused on the fact that scientists define the phenomenon of giftedness as the presence of potentially high abilities in a person. As a result of the research, the main ideas of the concept are given, namely, the creation of a creative educational environment that will promote an innovative approach to learning. Emphasis is placed on improving the content of the educational process, in particular the application of modern approaches (personally oriented, competence-based, research-based and differentiated approaches) to the training of future primary school teachers. It has been found that working with gifted

students is a complex and ongoing process that requires the teacher to constantly develop personal skills, deep knowledge and close cooperation with parents and psychologists. The importance of directing students to the creative understanding of the acquired knowledge, the ability to think independently and critically, and the creation of a stimulating educational environment is emphasized.

Key words: preparation; teacher; elementary school; genius; younger schoolchildren; institution of higher education.